

## ТРАНСФАРМАЦЫЯ КУЛЬТУРНЫХ ФОРМАЎ ГАРАДСКОГА ЛАНДШАФТУ (НА ПРЫКЛАДЗЕ ВІЦЕБСКА)

ВОЛЬГА РАСТОЎСКАЯ

**Анотацыя:** У артыкуле трансфармацыя гарадскога культурнага ландшафту падаецца як сацыяльная праблема. З мэтай вызначэння сутнасці працэсу трансфармацыі прапануецца тыпалогія культурных формаў горада і тэрмін “субстытуцыя”. У якасці рэпрэзентатыўнай мадэлі выступае Віцебск.

**Ключавыя словы:** горад, трансфармацыя культурнага ландшафту, культурныя формы горада, субстытуцыя.

## TRANSFORMATION OF CULTURAL FORMS OF CITY LANDSCAPE: THE CASE OF VICIEBSK

**Abstract:** In the article transformation of the city cultural landscape is represented as a social problem. To define the process of transformation, the author offers the typology of cultural forms of the city and the term “substitution”. Viciebsk city is chosen as a model for the study.

**Keywords:** City, Transformation of Cultural Landscape, Cultural Forms of the City, Substitution.

Аналіз феномена горада можа ажыццяўляцца шляхам інтэрпрэтацыі яго культурных формаў. Іх гістарычнае развіццё адлюстроўвае сацыякультурную зменлівасць і ўяўляе сабой працэс трансфармацыі, які ўздзейнічае не толькі на гарадскі культурны ландшафт, але і на гарадскую памяць і ідэнтычнасць. Таму праблема трансфармацыі культурных формаў мае сацыяльны характар.

З мэтай вызначэння пэўных ступеняў такой трансфармацыі і іх адметнасцей распрацавана тыпалогія культурных формаў горада, якая змяшчае тры асноўныя тыпы: эйдэтычны аб'ектываваны, эйдэтычны неаб'ектываваны і постмемарыяльны.

1. *Эйдэтычныя аб'ектываваныя культурныя формы* рэальна існуюць у гарадской прасторы, з'яўляюцца яе актуальнымі аб'ектамі і разам з тым патэнцыяльнымі месцамі індывідуальнай і калектыўнай памяці. Сярод іх можна вылучыць чатыры падтыпы:

- *аўтэнтычныя культурныя формы*, якія ўтрымліваюць свой першапачатковы змест;

- *адноўленыя культурныя формы*, якія ўяўляюць сабой прадукты рэканструкцыі і маюць узноўлены першапачатковы сацыякультурны змест;

- *замешчаныя або "субстытуцыйныя"* (ад substitution – замяшчэнне) культурныя формы, якія маюць іншы сацыякультурны змест, чым папярэднія ім у часе і прасторы, і могуць інтэрпрэтавацца як аб'екты змененай ідэнтычнасці;

- *часткова аб'ектываваныя культурныя формы*, якія існуюць фрагментарна, часта ўяўляючы сабой руіны.

2. *Эйдэтычныя неаб'ектываваныя культурныя формы* адсутнічаюць як відавочныя аб'екты горада ў яго сучасным кантэксце, але захоўваюцца ў індывідуальнай памяці – як гістарычная веда і (або) экзістэнцыяльны вопыт-перажыванне, і ў калектыўнай памяці – як постаб'ектываваныя гістарычныя сацыякультурныя формы.

3. *Постмемарыяльныя культурныя формы* – забытыя аб'екты культурнай спадчыны, неіснуючыя ні ў сучасным культурным ландшафце, ні ў індывідуальнай памяці, ні ў калектыўнай памяці гарадской супольнасці.

Формы гарадскога культурнага ландшафту ўзнікаюць як аўтэнтычныя або субстытуцыйныя. З цягам часу магчыма іх трансфармацыя ў часткова аб'ектываваны і эйдэтычны неаб'ектываваны тыпы, а пазней – у адноўлены, або постмемарыяльны, або субстытуцыйны тыпы.

Віцебск з ліку гарадоў, якія пад уздзеяннем сацыяльна-палітычных фактараў спазналі перманентную трансфармацыю культурнага ландшафту. Яна выразна адлюстроўваецца ў гісторыі дамінантных

культурных формаў горада, сярод якіх можна адзначыць грамадскія і культавыя пабудовы, могілкі, помнікі, назвы вуліц і плошчаў.

Гістарычная частка Віцебска ўяўляе сабой сукупнасць культурных формаў, абсалютная большасць якіх адносіцца да субстытуцыйных, згодна з прыведзенай тыпалогіяй. У якасці прыкладу можна разгледзець гістарычнае месца Верхняга замка. Запоўненае дамінантамі гарадскога ландшафту, яно пастаянна падвяргалася субстытуцыі, у выніку якой з'явілася вялікая колькасць эйдэтычных неаб'ектывавальных і постмемарыяльных месцаў. У ліку выключэнняў – Дабравешчанская царква. Датаваная другой чвэрцю XII стагоддзя, шматразова разбураная і рэканструяваная ў 1998 годзе, яна ўяўляе сабой адноўленае месца гарадской памяці. Да таго ж тыпу гістарычных аб'ектаў адносіцца і Уваскрасенская царква на правым беразе Віцьбы. Некаторыя гістарычныя культурныя формы горада можна вызначыць як адноўленыя субстытуцыйныя месцы (Успенскі сабор, Свята-Духаў манастыр).

Напластаванне культурных дамінантаў на пэўных тэрыторыях гістарычнай часткі горада дазваляе казаць пра наяўнасць паўторнай, шматразовай субстытуцыі. У Віцебску гэты феномен характэрны для Свята-Духавай гары, Успенскай гары, сучаснай плошчы Свабоды, Замкавай вуліцы і гэтак далей. Улічваюць шматслойнасць гістарычнага гарадскога ландшафту неабходна падчас яго гістарычнай рэканструкцыі. Тады ўзнікае пытанне: што ўзнаўляць – асобныя культурныя формы або ўвесь тапанімічны і архітэктурны ансамбль, і які гістарычны перыяд – дарэвалюцыйны (дасавецкі) расійскі ці больш ранні? Варта заўважыць, што ўсялякая гістарычная рэстаўрацыя, падчас якой ствараюцца так званыя “адноўленыя культурныя формы” па сутнасці з'яўляецца субстытуцыйнай, бо ў выніку адбываецца замяшчэнне былых месцаў. Новая культурная форма ў гістарычнай прасторы набывае статус субстытуцыйнай (помнік Альгерду), а факт яе з'яўлення адмаўляе магчымасць узнаўлення мінулай (дом Б. Вітэнберга XIX стагоддзя). Гэта важная праблема, вырашэнне якой уплывае на гістарычны вобраз горада, ідэнтычнасць месца, а таксама калектыўную і індывідуальную памяць.

Такім чынам, культурны ландшафт Віцебска ўтвараецца сукупнасцю гістарычна ўзаемазвязаных і ўзаемаабумоўленых культурных формаў як месцаў індывідуальнай і калектыўнай памяці і можа даследавацца шляхам аналізу працэсаў іх трансфармацыі. Гэта вызначае сам горад як працэс, адной з характарыстык якога з'яўляецца ўласцівая яму субстытуцыйнасць. Гістарычны культурны ландшафт горада з'яўляецца субстытуцыйным, што адлюстроўвае большасць

яго культурных аб'ектаў. Па-першае, гістарычная рэстаўрацыя, якая прадугледжвае больш ці менш маштабную трансфармацыю гарадскога ландшафту, характарызуецца субстытуцыйнасцю, па-другое, стварэнне новых мемарыяльных формаў не толькі адмаўляе магчымасць узнаўлення аб'ектаў гістарычнай спадчыны, але ўвогуле легалізуе субстытуцыю і як вынік – трансфармацыю індывідуальнай і сацыяльнай памяці. Калі эйдэтычныя аб'ектываваныя і эйдэтычныя неаб'ектываваныя культурныя аб'екты горада ў значнай ступені фарміруюць гарадскую гістарычную памяць, то вызначэнне гарадскога ландшафту як субстытуцыйнага, дазваляе выкарыстоўваць паняцце субстытуцыі для характарыстыкі гарадской памяці.